

A Jura-hegységi fák súly- és térfogatapadása a nyers állapottól kezdve egész a megszenült állapotig.

Közlő: Szécsi Zsigmond.

A Svájcban leginkább honos fák térfogatapadási viszonyainak kiderítése céljából Frey J. A. erdőfelügyelő 1877-ben több rendbeli kísérletet vitt keresztül a berni erdőigazgatóság meghagyása folytán Münsterben (a Jurában), s azoknak eredményét 1883-ban a svájci kiállítás alkalmából újból átvizsgálta és kiegészítette. A megvizsgált fakoczkák, valamint a kísérletek számbeli eredményei, — ez utóbbiak kis füzetben összeállítva, — az erdészeti pavillonban voltak kiállítva.

A kísérletek 12 fánemre terjedtek ki, melyeket mind egy és ugyanazon helyről vettek. E hely 750—800 m. t. f. magasságban fekvő, éjszak-nyugat felé hajló hegyoldal volt, melynek televénydús és termékeny talaját koralmész-törmelék és oxford-márga képezi. Minden fánemből egy-egy darab 75—100 éves törzset döntöttek le június hóban, s azok alsó részéből azonnal 8 darab 1 dm^3 nagyságu koczkát készítettek. A törzs felmaradt részéből, melyet félig meghántva fedél alatt lassan szárítottak, később (augusztus hóban) még 2 darab koczkát idomítottak ki.

A kísérletek eredményét az alább következő táblázat foglalja magában, mely a fáknak hatféle szárazsági állapotra vonatkozó súlyviszonyait és háromféle állapotra vonatkozó összeaszási viszonyait tünteti fel. Ez utóbbi tekintetben a fáknak hosszúságban (tengely-irányban), sugárirányban és térfogatban való összeaszása van megkülönböztetve, mely utóbbi a táblázatban „összes” szóval van jelezve.

Fajnem	Nyers fa fajsúlya			Nyári szárazságu fa fajsúlya			Szikkadt fa általános súlya grammokban			Száraz fa		Aszalt fa		Megszentelt fa		Összeállítás %-okban																								
	fajsúlya			súly apadása % ^o -ban			fajsúlya			súly apadása % ^o -ban			fajsúlya		súly apadása % ^o -ban		száraz fa			aszalt fa			megszentelt fa																	
Tölgy . . .	1,0745	0,9852	857,6	0,804	29,1	0,766	38,2	0,887	76,7	0,0	3,1	6,1	0,2	6,8	13,3	6	17	35,2																						
Kőris . . .	0,8785	0,8804	763,1	0,771	19,6	0,746	29,1	0,871	77,9	0,0	4,3	8,4	0,0(2)	8,6	16,5	7	25	47,7																						
Bük . . .	1,0288	0,8160	756,4	0,747	33,5	0,700	41,7	0,319	82,3	0,0(1)	4,3	8,4	0,0(2)	7,5	14,4	6,3	22	43,1																						
Érdei fenyő .	0,5734	0,7828	671,5	0,678	27,6	0,662	37,7	0,851	80,1	0,0	3,4	6,7	0,2	6,9	13,5	9	26,5	50,8																						
Szil . . .	0,9166	0,7502	626	0,635	35,5	0,595	42,6	0,284	81,9	0,3	3,4	7,0	0,1	5,9	11,5	9	20	41,4																						
Tisza fa . .	0,9030	0,7106	686	0,696	24,6	0,642	35,3	0,262	76,2	0,0	1,1	2,1	0,5	4,3	8,9	10,5	8	19,6																						
Juhar . . .	0,9210	0,7044	674,3	0,637	33,1	0,604	40,3	0,247	81,4	0,0	1,7	3,4	0,0(4)	4,5	8,9	8,5	13	30,7																						
Rezgő nyár .	0,8869	0,6398	481,3	0,515	46,1	0,463	54,	0,179	86,3	0,4	3,8	7,8	0,3	6,1	12,1	7	15	32,8																						
Vörösfenyő .	0,7633	0,6112	572,9	0,607	27,3	0,560	34,3	0,238	77,1	0,2	3,4	6,9	0,4	5,2	10,5	8,5	10,5	26,7																						
Jegenyefenyő	0,8041	0,5878	543,5	0,529	37,3	0,510	43,8	0,214	81,	0,0	2,3	4,6	0,4	5,7	11,4	10	11	28,7																						
Hárs . . .	0,7690	0,5810	433	0,505	41,6	0,484	47,7	0,240	84,1	0,0	5,7	11,1	0,1	8,8	16,9	8	25,5	48,9																						
Lúczyfenyő .	0,5266	0,4631	464,8	0,487	13,1	0,437	23,1	0,193	73,3	0,0(4)	3,1	7,1	0,3	5,7	11,3	9	10,5	27,1																						

E táblázat adataihoz, az abban használt jelzések kellő megérthetése végett még csak a következőket szükséges tudni:

Nyári szárazságú fa (Sommertrocken) az, mely félig lehántott állapotban fedél alatt lassan száradt, és csak augusztus hóban lett koczkákra feldolgozva.

Szikkadt fa (Abgetrocknet). A január hóban kiidomított koczkákat 5 hónapig (junius hóig) fedél alatt tartották. A koczkák ez időig oly kevésbé asztak össze, hogy a térfogat apadását, s ennek folytán azután a fajsúlyt sem lehetett meghatározni, a miért is a táblázatban csak az általános súly van kimutatva. Ezen koczkákat később megszenítették.

Száraz fa (Ausgetrocknet). A január hóban kiidomított koczkákat április hó végéig fűtött szobában, magas állványokon tartották, mi által olyan szárazságot akartak elérni, milyen a fák több évi fedél alatt való meghevertetése által szokott létre jönni.

Aszalt fa (dürr). A január hóban készült koczkákat május hó kezdetétől június hó végéig, tehát két hónapon keresztül, fokozatosan aszalták.

Megszenült fa (verkohlt). A január hóban készült koczkákat július hó 5. és 6-án vízszintesen befalazott retor-
tákból megszenítették.

Az erdei fák régi magyar nevei.

Harmadik közlemény.*)

A mint e közlemények elején említém, dúsgazdag történelmi kutforrásainkban éppen hazai erdészetünkre s erdei botanikánkra nézve nem lelünk gazdag kincsbányát; lehet ugyan s van is reményünk, hogy a XV-ik századból s azt követő időkből reánk maradt, a régiebbecknél százszorta több

*) Az első és második közleményt lásd az „Erdészeti Lapok“ 1882. évi 587. és 1883. évi 133. és következő lapjain.

kutforrás a mi szakmánkra nézve is sok eddig ismeretlent rejt még magában s homály fogja ezen, még lappangó becses adatokat mindaddig fedni, míg összes történelmi adataink, hazai levéltáraink minden kincse a sajtó útján nem kerül köz-kézre, de a legrégebb időkből, az Árpádok s az Anjouk korából reánk maradt oklevelek legnagyobb részben kilévén adva, ezekről, bár mennyiségük óriásinak mondható, fájdalom be kell vallanunk, hogy szakmánkat illetőleg keveset nyújtanak.

Ha nem is tartozik szorosán a tárgyhoz, mégis, hogy igazoljam ezen állításomat, felsorolom azon munkákat, ama tömérdek kútforrást, melyből oly vékonyan csepegett a szakmánkat éltető nedv.

A mit eddig s ezen harmadik közleményemben nyújtottam a szives olvasónak, az a XI-ik századtól egész a XV-ik század első feléig terjed, s azt, némi kivétellel, az eddig nyomtatásban megjelent összes történelmi kutforrásainkból meritettem, u. m. : „Zichy Codex“, „Hazai okmánytár“, „Árpádkori oklevelek“, „Árpádkori új okmánytár“, „Hazai oklevéltár“, „Anjoukori okmánytár“, „Az esztergomi székes egyház okmánytára“, Fejér György „Codex Diplomaticus“-a és számtalan más munkából. Csak a névszerint felsorolt munkák, mintegy 60 vaskos kötet együtt véve, odavetőleg legalább is negyenezer lapra becsülhetők, s mégis mily kevés az, a mit belőlük erdészetünk számára meríteni lehetett.

Az utolsó közleményemet az „eresztvény“-nyel, mint műszóval fejeztem volt be, s kénytelen vagyok azt itt még egyszer felemlíteni. Mielőtt arra az adatra akadtam volna, melyből az eresztvénynek azonossága a tilalmas vagy tilos erdővel kiderült, egy „farkaseresztvény“ tévutra vezetett volt; akkor azt véltem, nem egyéb farkasveremnél, most azonban ama farkaseresztvényt bizton olyan sűrű cserjésnek vehetjük, melyben a farkas jó menedék helyet találván, időnként megszokott állapotni; természetesen ilyen helye-

ken készítették azután a régi vadászok is a farkasvermeket, mert a farkasok tartózkodási helyeikre nézve egyenlő izléssel birnak; magam tapasztaltam ezt, a midőn az egyetlen farkassal, mely tizennyolcz év alatt ezen a vidéken megfordult volt, olyan helyen találkoztam, mely a régi időktől fogva farkasveremnek nevezetik.

Az eresztvény erdővel codexeinkben sűrűen találkozunk; hogy csak néhányat említsek, u. m.: a nagy eresztvény erdőt Chergend vize s Kigyós tó közelében a XIII-ik század második felében, (Fejér Codex, IV., 2., 419. lap); eresztvényerdőt találunk Beercz nevű dombon, Pográny és Bodok táján Nyitramegyében 1378-ban, (Fejér Codex, IX., 5., 289. lap). 1337-ben eresztvény erdőt látunk a csanádmegyei Szent-Lőrincz nevű birtokon, (Anjoukori okmánytár III., 366. lap), s egy kis eresztvényerdőt 1382-ben, (Fejér Codex, IX., 5., 616. lap). De Barsmegyében Győröd határában 1370-ben egy *silva lucea* (világos) vulgariter eresztvénynyel is találkozunk, (Fejér Codex, IX., 4., 307. lap). Minthogy az eresztvény alatt a régiek tilos erdőt értettek, világos, hogy az fiatal erdőre alkalmaztatott, különben tilalmazása haszontalan lévén, bizonyára be nem következik oly időkben s viszonyok között, a midőn az erdő legeltetése nem a mellékjövedelmet, hanem annak fő- vagy egyedüli jövedelmét, hasznát képezé. Az eresztvény szót magát úgy értelmezem, hogy növésnek eresztett, a marha által immár a növésben nem akadályozott erdőt értettek alatta; a „*silva lucea*“, de mégis eresztvény, első tekintetre ugyan kissé megzavarni látszik ezen okoskodást, én mindazonáltal nagyon összeegyeztethetőnek vélem a „világos“ kitételt az eresztvénynyel, mert oly „vulgariter dicta“, tehát már régebben így nevezett eresztvény erdőt látok általa jelezve, mely már ritkitottabb (akkor természetesen nem szakszerű, hanem a természetes önritkítás által

bekövetkezett) fiatal állab, s így a mai viszonyok közt is nagyon jól lehetne ezen kitételeket használni, ha a növedékerdőt általában eresztvénynek, az első világitás- vagy ritkítástól kezdve pedig addig, míg az állabb nem lép más stádiumba, világos eresztvénynek nevezhetnők.

Ezen szakkítéttel kapcsolatban, még néhány oly szót említek fel, melyeknek különben nehéz volna külön rubrikát találni, majd mindannyi, előttem legalább, érthetetlen; mi lapang alattuk, pusztá név-e, vagy határozott fogalmat jelentenek-e? Talán egy nálam szerencsésebb nyelvbuvár kifogja deríteni.

Az Anjoukori okmánytárban (III., 466. lap) olvasunk a borsodmegyei Abádról, melynek határán 1338-ban egy „promontorium vulgo berchor“ létezett. Borsodmegyével lévén dolgunk, e szó, vagy név magyarsága fölött nem igen kételkedhetünk, a helyes olvasásra nézve pedig éppen ezen Codex kiadói nyujtják, első rendű palaeographiai jártasságuknál fogva a legnagyobb biztosítékot. Mit jelent? Talán Borsodmegye történészei, Kandra, Kabos vagy Szendrei urak sejtetnék meg legkönnyebben, a helyszínén.

A „Monumenta Ecclesiae Strigoniensis“ (II., 323. lap) 1292-ben egy, az esztergommegyei Zamárd határán lévő régi árkot említenek „antiquum fossatum vulgariter (tehát magyarul) derdeu“. Az „antiquum fossatum“ szó miatt okvetlen egy régen készült mesterséges árkot vélek alatta értendőnek, nem pedig egy természetes árkot, de jelentését homály fedi.

Egy, a helyes olvasás s pontosság szempontjából kevésbé megbízható kútfő, a Fejér „Codex“ (IV., 2., 458. lap), az 1258-ik évről egy Inno nevű erdőt említ, mely a sudányi nemesek tulajdona volt.

A Fejér „Codex“-ben (VIII., 3., 435. lap) olvasunk egy „metaterrea“-ról vulgariter Erhat, 1330-ban. Lehetne

ezt ugyan könnyen érhát-ra magyarázni, de mit nyerünk vele? A szöveg szerint pedig magának a határhompnak neve volna Erhat.

Az Anjoukori okmánytár III-ik kötetének 329., 330., 418. és 420-ik lapjain olvasunk szántóföldekről, melyeknek nevei Tornok, terrae arabiles vulgo Tornuk, találjuk pedig a szentkirályi határban Gömörmegyében 1337-ben egy Kuethusholm (nyilván Kövecshalom) táján, a mi a szó magyarsága mellett szól, de vannak terrae arabiles vulgo Tornok és Turmok, a Sztárayak birtokain Nagy-Mihály körül, Zemplén s Ünghe között szintén 1337-ben. Mit jelenthetett?

Fejér György „Codex“-ében (V. 1., 222. lap) 1272-ről olvassuk, hogy a Nyitra vize mellett volt egy Kekecias nevű kis erdő, vagy Kekecia sűrű, melyből ő Kekeniát és így kökényes sűrűt vél következtethetni, a mi nem éppen biztos, mivel annak a szokott helyesírása a XIII-ik században a Kekecia szótól igen eltért. Bekerdeo vagy Békeerdő. Ilyen nevű erdőről olvasunk a Fehér „Codex“-ben (IX., 1., 184. lap), mely a nyitramegyei rudnai völgyben fekvő Teresztényfalvának (ma Krstyánfalvának csufolt) határán állott. A szép nevét onnét kapta, mivel a Divék nemzetségbeli családok egy némelyike, u. m.: a Bossányiak, Rudnayak, Turcsányiak sat. ezen erdőt egy osztály alkalmával „pro communi usu, ratione plantationis (!) inter partes dividendam dimississent“, nem egészen világos ugyan ha közösen használták, hogy akkor mégis az ültetés kedvéért a felek között felosztották legyen, mert ez oly kiváló szép egyetértést és szellemi miveltséget tételeztetne fel az osztozkodó felek között, mely azon időben, t. i.: 1342-ben ugyancsak ritka eset lett volna, s ama közös kötelezettségi viszony, még a mai világban sem vezetne kedvező eredményre; megvallom, ezen békeerdő-

nek illetően felosztásában, én sok későbbi villongásoknak kut-fejét látom, s a közös beültetésének (plantatio) foganatosítását is kétségbe merem vonni, mert, habár azon vidék még ma is az akkor osztozkodó atyafiak utódainak kezein van, ma ott a közös erdőknek csak kietlen kopárságai láthatók. Figyelemre méltó mindazonáltal ezen adat, mert az egyedüli, mely erdő-ültetésről szól.

A sok határjárásoknál és jelöléseknél az erdőkben mai napig a legszokottabb jel a fába vágott kereszt volt; a régi kutfőkben is számtalanszor, sokszor az unalomig fordul elő az „arbor „thul“ cruce signata“. Talán ama Bodroghközi uri ember is megunhatta volt már a keresztjelt, a ki a Bodrogh melletti Meszes nevű földnek határait jelölte meg 1255-ben, mert a Fejér „Codex“-ben (VII. 4., 115. lap) azt olvassuk, hogy ott („arbores ilicis cum signo lunae signatae“) a félhold jelével valának a fák megjegyezve. Fejér „Codex“-ében (X. 7., 626. lap) azt olvassuk 1396-ról, hogy Stibor vajda a Szeniczieknek (Nyitra megyében) egy fenyőerdőt enged át használatra, házak építkezésére és egyéb szükséglet fedezésére, de semmi esetre sem eladásra.

1366-ról azt olvassuk Fejér-nél (IX. 3., 626. lap), hogy Csóri deák Péter jobbágyja, Kozma pusztítja a székes-fehérvári conventnek Iszka nevű erdejét s ezért elítéltetik.

Egy birtokcsere alkalmával 1351-ben, mely az esztergomi érsek s a hirneves báthmonostori Bechey Wesszeus (Vesszős) barsi főispán között kötött, ez utóbbi, minthogy az ő birtoka, Kisfalu, kisebb volt a részére becserélendő Ölyvöd-nél, lekötelezi magát száz darab nagy boronafának átszolgáltatására, melyeknek hosszúsága harmincz rőf legyen. A szöveg szó szerint így szól: „Centum magna ligna Borona dicta in longitudine XXX. ulnus in se continentia“. Igaz, hogy nincsen sem a fa neme kitéve, a mi igen kár, sem, hogy

honnét volt szállítandó, annyi mégis áll, hogy ma száz darab harmincz rőf hosszn gerenda nem található mindenütt. Lásd: Fejér „Codex“, IX., 2., 112. lap.

Fejér „Codex“-ében (IV., 1., 262. lap és VII. 5., 586. lap) olvasom az Etteven nevet, mely mai helyesirással Öttevénynek iratnék, de nem értetődik alatta az ismeretes győrvidéki helység, hanem nagy ut, magna via Etteuen dicta értetik alatta, és pedig két különféle vidéken, az egyik Ettevény ut a mai hasonnevű helység táján emlittetik s így valószínűleg avval azonos, de a másik „Etteuen magna via“ Száva vidéki; az egyik név 1266-ban, a másik 1242-ben emlittetik.

Egy 1377-iki határleírás, mely a fejérmegyei Sárviz vidékére vonatkozik s Fejér „Codex“-ében (IX., 5., 205. és 207. lap) olvasható, egy Vyzsarkolat, máskép Wyszarkallat melletti határjelről tesz említést. Szép magyaros kifejezés.

Az Anjoukori okmánytár III-ik kötetének 219. lapján olvasunk Kuchyn birtokról, Kurima szomszédságában s így nyilván Sárosmegyében, a hol Thopol folyó és u. o., azaz, a folyóban magában locus ytkuzon vulgariter dictus, emlittetik, ytkuzon nem lesz egyéb ütközőnél, a mi megint nem lehet egyéb olyan helynél, melyhez a víz különös erővel rohan, a melybe beütközik.

Ha ma ezen ütköző szó nincsen többé gyakorlatban, méltán vissza lehetne azt helyezni, azt elfogadni, az 1335-iki helyesírás helyett természetesen a mait alkalmazván, (talán a fausztatási műszavak közé?).

1339-ben találunk Valkó vármegyében (Valkóvár, ma eltorzítva Vukovár, a Dráván túl) egy sáros helyet „locus lutosus vulgariter Kalysta. Bár régen nagy részben magyar volt azon vidék lakossága, nem értvén, nem ismervén ezen

szót, nem is merem állítani, hogy magyar. Lásd Anjoukori okmánytár, III., 586. lap.

Az esztergomi Monumenták I-ső kötetének 98-ik lapján, II-ik Béla király 1138-ban keltezett oklevelében olvasunk vágmelléki két erdőről Galgócz táján, egyik „nemus quod vulgo dicitur belez“, a második, „nemus quod vocatur Jelec“; nem messze az okmányokban sokszor említett Pogánysírokhoz. A tudós Knauz Nándor e két szóról azt hiszi, hogy nem jelent egyebet bereknél; szívesen elfogadnám a megfejtést, ha ekkora „lapsus calami“ feltehető volna a király jegyzőjéről.

Fejér „Codex“-ében (IV., 2., 401. lap) olvasunk egy 1256-ban kelt oklevelet, melyben Zegedstenaya (tanyája?) fordul elő és Zewlewberék (Szöllőberék?) „ubi silva est casta“, vagyis szűz erdő, s u. o. tovább „terra arabilis et silva casta“, mely az egyházé.

Nem messze a fentebb idézett belez és Jelec erdőkhez, de mintegy kétszáz esztendővel később, találkozunk az Anjoukori okmánytár (II., 142. lap) nyomán Pozsonymegyében Apaj s Majtih vidékén egy erdővel, nemus Kechekerek y. Értelmezésébe nem bocsátkozom, mert ha hasonlít is például kecskerágóhoz, bizonyára nem volt az.

Ha az erdők nem is birtak a régi időkben nagy értékkel, mégis azoknak pusztítása napirenden volt, és sok per tárgyát képezte vala. A nyulszigeti apácák erdejét Igal határában (Somogy megyében) a fejevári prépost jobbágyai annyira kihasználták volt, bár úgy látszik joggal, hogy a midőn a nádori ítélet által ez utóbbiak onnét kitiltatnak, ezen erdők „desolatae omnino et destructae“-nek mondatnak 1337-ben; ugyanily sorsban részesültek ugyanazon apácák somogy megyei Pozson nevű birtok határában lévő erdei egy más szomszéd részéről. (Anjoukori okmánytár III., 356. és 361. lap).

Az erdőkben elkövetett erőszakoskodások napirenden vannak a régi századokban; tömérdek azon pörök száma, melyek ezekből eredtek, s ha még ma is sok vidéken nehéz az erdőt megőrizni, elképzelhető mennyivel nehezebb vala az akkor, midőn a lakosság ritkább, az erkölcsök nyersebbek voltak, a törvénykezés pedig lassub, nehezkesebb volt; hisz, hogy még egy példát említsek fel, egy erdőrész fölötti határvillongást ismerek, mely a XVI-ik század második felében kezdődött s folyton tartván két évszázadon át, nem egy ember életébe került s számos véres összeütközésekbe, végre a XIX-ik század első negyedében lett végleg eldöntve.

A jászói prépostság 1399-ben fennálló fenyveseit „*silvas nigras aliter Fenyü erdeje vocatas*“ (Fejér „Codex“ X., 2., 652. lap) még egy búcsupillantásra méltatván, elhagyjuk az erdők sűrűit s áttérünk az egyes fákhhoz.

A régebben felemlített „*fagus Nusebik*“-re nézve még meg kell jegyeznem, hogy ugyanazon fa az Olt vize táján állott, s így talán erdélyi tájszóllással állunk szemben. (Fejér „Codex“ VII., 1., 214. lap).

1252-ben a Vág vize mellett Nyitramegyében egy határ-fűzfát látunk „*salix quae vocatur Sarkfiz*“; nem tartom egyébnek határjelző elnevezésnél, de találó kifejezésnek. (Fejér „Codex“ VII., 5., 298).

Arbor rubra salix quae nominatur vulgariter Kompa, állott 1307-ben Hontmegyében Tergenyé határán. (Fejér „Codex“ VIII. 6. 188. lap.)

Arbor Chypkesfá-val találkozunk 1295-ben Fejér „Codex“-e VI. 1. 370-ik lapján; csipkebokor, melyet már régebben fölemlíték, sokszor fordul elő a birtokok határmesgyein, de csak egyszer olvasunk egy 1338-ik oklevélben Fejér Györgynél (VIII. 6., 161., 162. lap) ilyen nevet „*rubus csipkebokor donija kurunga*“ és „*rubus kurungh voca-*

tus,“ valamint u. o. (Gömörmegyében) „*rubus vulgo keresfa curungh vocatus*“ is fordul elő.

Spina quae ebfa dicitur (1297-ik év) és *arbor parva vulgo Ebefa*, (ez utóbbi Hegyeshaláp nevű hely közelében 1416-ban állott), valamint még egyéb *spina vulgo ebfa* világosan bizonyítanak a *spina tuskének ebfa* neve mellett (Fejér „*Codex*“ VI. 2. 116. és X. 8. 576.), de minthogy a galagonya is használatban volt, csak ezután lesz talán meghatározható, a tuskének melyik nemére alkalmazták volt őseink a nagyon jellemző *ebfa* nevet.

Áttérvén a gyümölcsfákra, ott látunk 1358-ban a tihanyi apátság Echir falujának határán a Balaton táján egy körtefát, nyilván kövek között, *arbor piri „Kuben allo körtvel“* (Fejér „*Codex*“ IX. 2. 719). 1386-ban egy erdőre bukkanunk, mely *silva Magaskertvel vocata*, nem messze hozzája *Othus erdew silva* és *silva Vagujherdew* vagy talán *Vagutherdew* (vágott erdő?). (Fejér „*Codex*“ X. 3. 38.)

Nyitra megyében Pográny ősrégi magyar falu határán áll 1287-ben egy *arbor piri quae dicitur Gudula s* ugyanott a nyitrai püspök és a zobori apát szőlői között találkozzunk egy régi ősmérsővel, melylyel most talán, daczára visszataszító nevének, szorosabb ősmérsőségbe bocsájtkozhatunk, ez az *arbor piri quae vulgariter dicitur Bokbyzu*, vagyis mai nyelven határozottan *bakbüzü*. A multkor felemlített *bakbüzkörtevély* 42 évvel később fordul elő s egész máshol Hont vagy Nógrád-megyében, így tehát ezen elnevezést bátran egy régi körtespecies nevének fogadhatjuk el; a pomologusok dolga már most meghatározni, melyik körtefajra illik.

De a pogrányi szőlők közt még egy körtespeciést találunk ugyanazon 1287-ik esztendőben „*arbor piri antiqui quae dicitur telelen*“ (telelő); mindezeket lásd: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. II. 227. lap. A multkor felemlített *Saar-*

körtiel (sárkörtvély), mely 1258-ban Ságisidó határán állott s Fejér György „Codex“-ében (IV. 2. 471. lap) fordul elő, a milyen jó s találó elnevezés, csak egyetlen egyszer részesül azon szerencsében, hogy az oklevelekben szerepeljen, mint határjelző; vele kapcsolatban vannak említve Hontoloken, Septeshegy, Altalparlak, Banyapatak határjelzők.

Az előbbeni közleményben említett Remetekörtél „lignum fructuosum“ is unicum, nem fordul elő csak Fejérnél (VIII. 2. 668.); ott állott Somogy megyében Szemes birtok határán, mely birtokot 1325-ben Poholihai Lőrincz mester a mindszei remete Szent-Pál kolostorának adományozza s így kétes, külön species-nek vehető-e a Remetekörtvély.

„Arbores fructiferas Langasgemelche dictas“ olvasunk a gróf Károlyi „Codex“-ben (I. 45.), ott állottak 1316-ban Szatmármegyében Rezege határán, nem messze a Medvenadása (Medvenádása) nevű réthez; de külön fajnevet nem gyanítok a Langás gyümölcse alatt. Hogy hányféleképpen irták a tizenharmadik század orthographusai a gyümölcsöt, arra még egy példa az „asbor qua vocatur“ Gymeleuchfa, 1279. évben állott Eche határán Somogyban s „meta capitalis“ volt. (Fejér „Codex“ V. 2. 542.)

Parasa birtok határán Hontmegyében 1348-ban sok körtefa állhatott, ha a sokszor egymásután következetesen „arbor Körthy“-nek irt szót, körtvének fogadjuk el. (Fejér „Codex“ IX. 7. 89. lap.)

Még egy Ikreskurthuel-t találunk 1427-ben, de vadkörte „pirus silvestris“; az elnevezése csak az ikres, kettős voltára vonatkozhatott. Az ikres kitétel régen igen kedvelt volt s minden fára, melyre illet, alkalmaztatott. (Fejér „Codex“ X. 6. 913.)

Hadd álljon itt ez állításom megerősítésére azon, a Baranyamegyei Villány határán, a Kenderathó (Kenderáztató)

és silva Hegerdem (igy) közelében határjelző „arbor nucis bifurcata vulgo Ikrusfa, melyről egy 1429-iki oklevélben olvasunk Fejérnél (X. 7. 184. lap).

Urdung - Malna, határjelzője Rakolcz birtoknak Zólyom megyében 1324-ben; felemlitendők még a következő méták ugyanott, a hol alig értik a magyar szót, például: Szabadhegye, Egrespatak, fons Királykutja. De mit jelent az urdung- vagy talán ördög-málna? Hátha a maszlagos nadragulya lappangana alatta? (Fejér „Codex“ VIII. 2. 556.)

Első közleményemben felemlitettem volt a Klanelnej-dióját, mint oly nevet, mely alatt talán egy faj elnevezése is lappanghat. Tudós régészünk Ipolyi is előhossa ezen fát, a hol a diófáról, mint a magyar nemzet által különösen kegyelt fáról szöll s ime mit kell tapasztalnunk? Azt, hogy a kutfő (Fejér „Codex“ V. 3. 421. lap) hihás közlése tévutra vezetett volt bennünket. Knauz Nándor, esztergomi monumentáiban (Monum. Eccl. Strigoniensis II. 244. lap) közli ugyanazon oklevelet, felemlíti az Ákos palotájához közel Urkuta birtok határán álló diófát, hanem így olvassa „ . . . magna arbor nucum quae in ungarico Marcellneygyaya (Marcel nédiója) vocatur in termino terrae Balya“. Ez pedig bizonyosan helyesebben van olvasva a másiknál; az 1288-ból ösmertetett diófa neve tehát Marcellné diója, s bár a latin szöveg szerint ítélve, azt fajelnevezésnek is tarthatnók, mégis azt tartom, hogy az nem volt egyéb, oly nevű férfinek közönséges diófájánál.

Fejérnél sokszor érthetetlen, eltorzított nevek fordulnak elő, melyek aztán a boldogtalan bűvárt valóságos hinárba vezetik; 1425-ről olvasunk nála (X. 6. 747.) Gymszomega erdőt, Esztergent erdőt, Kaktthon erdőt, vigasztalásunkra végre egy Kálnabokor-ról, Csaholcz határán Szatmár-megyében. De mi legyen ez a Kálnabokor?

Bozyabukur-t olvasunk 1337-ről az Anjoukori okmánytár III-ik kötetének 357-ik lapján; ugyanott a 370-ik lapon áll „*arbor vulgo felbozfa, in possessione Belynys (Belényes), Erdélyben. Ez nyilván egy magasra felnyulott bodzafa. Régies zamatu igen találó elnevezés.*

Rubus vulgo Buzbukur dictus, áll 1378-ban Archa határán Tolnamegyében; ez sem lesz egyéb bodzánál; lásd: Fejér „Codex“ IX. 5. 304.

Arbores cynorum-okkal (talán cynorrhodon?) találkozunk 1339-ben Nyék határán Borsodmegyében. (Anjoukori okmánytár III. 539.) Duas virgas Narnewen (Nyárnövény?) találunk Inke határán Somogy megyében 1333-ban. (Fejér „Codex“ VIII. 7. 249.) Arbor Vörösfá áll Turóczmegyében a Blatnicza vize partján és Zólyom megyében Szoboszló birtok határán a XIV-ik század első felében. (Fejér „Codex“ VIII. 3. 572. és VIII. 4. 148. lapján.) Lehetne ez Vörösfűz, de Vörösfenyő is, ezt a helyi viszonyok ösmerete deríthetné csak fel egyedül.

Truncus Feyrnyar vocatus állott 1336-ban Bereg megyében Bodoló határán. (Anjoukori okmánytár III. 311.) 1263-ról s 1270-ről olvasunk határjárásokat az egyik a Poprád közeliben, a Késmárkiak határa, „pervenit ad unum truncum qui Zemerch vocatur, ubi sunt due metae, inde ascendit ad unam arborem quem Feneufa nuncupantur.“ Mily éles megkülönböztetés a két tülévelű fa között! A másik Szepes Béla határát írja körül; előfordul benne, arbor Zemerce és Zemercheffa, Thotpataka és Sárpataka közelében; ily magyar elnevezések voltak hajdan még a Szepességben is használatban. Lásd: Fejér „Codex“ V. 1. 76. lap és IV. 3. 129. és 195. lap.

Az első közleményben elősorolt „arbor Tulzeekfa dicta“ „wolnas Tul“ és „Ikrustul“ előfordulnak Fejér „Codex“-ében

is (VIII. 1. 608. lap) egy „via Wungureduta dicta“ és „putens Chybinkuta“ társaságában, hanem Tulzeekfa egy szóban írva, a másik „arbor Molnastul“-nak írva; minthogy a wolnas szó érthetetlen, a molnas pedig a régi molnás — mónás (= malmos) szóból látszik eredni, ennél fogva ezen tölgyet molnás tölgynek vélném értelmezhetőnek, természetesen csakis a szó hasonlatosságából következtetvén, mert értelmét megfejteni nem bírom.

Ugufa, állott a fejevári keresztések Bokon nevű birtokának határán „de ugufa ad Monnerowkere inde ad bikkerek“ így szól a határjárás leírása. (Monumenta Ecclesiae Strigon. I. 144. lap.)

Arbor cegufa áll 1193-ban ugyanazon keresztések birtokán a Bakon közeliben, Ceche comes birtokának határán. (Monum. Eccl. Strig. I. 143. lap.) Arbores herep állanak Ohat határán Szabolcsmegyében 1336-ban (Gróf Károlyi „Codex“ I. 123. lap). Ugyanazon munka I-ső kötetének 135-ik lapján olvassuk, hogy „arbores rythkafa vocatas“ találtak 1338-ban Tarcha határán, Biharmegyében.

Arbor Papi állott 1388-ban egy malom mellett Tata város közelében (Fejér „Codex“ X. 1. 445. lap).

Arbor Degmara vocata, állott 1322-ben Ibrány határán, u. o. fordul elő puteus Junipii (igy) és egy méta „Lavchazek“, mely bennünket a Luczaszékre emlékeztet (Fejér „Codex“ VIII. 2. 326. és 327. lap).

Arbor aesculi vulgariter Gyertánfa említettik 1322-ről Fejér „Codex“-ében (VIII. 2. 386. lap).

Erős hibákkal is találkozunk u. m. „arbor ryri vulgo zylyfa“ (Szilfa)-val a Halyagoshat és fossatum Thekeneöhuoh közelében Gyánth szomszédságában Görbő határán 1431-ben (Fejér „Codex“ X. 7. 381. lap). Vagy Leleuch (ma Lelőcz) határán a hol quaedam arbor metalis abietis

vulgo Teulfa (!) állott 1395-ben. (Fejér „Codex“ X. 3. 170. lap és 8. 406. lap.)

Arbor Ilicis Akasztófa dictát látunk 1313-ban az országot mellett Zalamegyében Bogola és Gelse között (Fejér „Codex“ VIII. 1. 523—530 lap).

Monerobokor, Munurouta és Egurfá-ról szól a Hazai okmánytár (VII. 54., 57. és 66. lap).

Ilex Wyche vocata; ezt olvassuk egy 1255-iki oklevélben; a Száva folyó közeliben állott, de nem merem állítani, hogy magyar szó (Fejér „Codex“ IV. 2. 289. lap).

Arbor quae vocatur Mogyol áll több ízben a csepel-szigeti Billique falu határjárásában, mint határjelzőfa 1233-ban (Fejér „Codex“ VII. 1. 236. lap). Arbor Mogyol állott 1249-ben Harsány határán (Fejér „Codex“ IV. 2. 52. lap). „Arbor ulmi, quae vulgari nostro dicitur Magolffa“ és „meta sub arbore laticis Scylffa.“ Ezeket olvassuk 1256-ról (Monum. Eccl. Strigon. I. 433. lap). Ilex vulgariter Mogyoltul és alba spina Gymulchen vocata. 1277-ik évből (Monum. Eccl. Strigon. II. 75. lap). Magjaltheöl és . . . arbores teneres Magjaltheöl stb. több ízben felemlítve egy 1338. évi oklevélben (Fejér „Codex“ VIII. 7. 308. lap). Ez azonban nem más, mint a fentebbi oklevél transsumtuma. Arbores Teulgh et Magalfa 1343-ban Barsmegyében, Sáró határán (Fejér „Codex“ IX. 1. 155. lap).

Magyalfa 1399-ben Hontmegyében (Fejér „Codex“ X. 2. 705. lap). „Silva vulgo Magal vocata.“ Zopor és Ders határán, 1366-ban (Fejér „Codex“ IX. 3. 612. lap). Locus Magal, Megyer közelében, Csallóközben, 1339-ben (Fejér „Codex“ VIII. 4. 406. lap). 1343-ról olvasunk egy határjárást a hol „meta in surculo cuiusdam virgae Magyal dictae“ említettnek, quadam virgulas Magyal dictas a Baranyamegyei Boor birtok határán, u. o. „via quae vocatur

Zekohew, vallicula Borzo dicta, és surculus magyalfa (Fejér „Codex“ IX. 7. 44. lap).

A sok magyalfa után egy egyetlen példa a maga nemében, „arbor quae vulgo Fagalfa dicitur“ (Fagyalfa) a Hontmegyei Teszér határán állott 1367-ben, u. o. „arbor viminis quae vulgariter dicitur Rakottyafa (Fejér „Codex“ IX. 4. 95. lap).

Egy Halumdumb-ot „sabulum in medio prato“ (igy), s a Bodrog vize közelében látunk 1334-ben, fructus arborum Kukynzylwakerek“ (Anjonkori okmánytár III. 97. lap). Ugyanezen évben áll Gömörmegyében a Balog vize táján egy „arbor ilicis kerekfa“ (Anjonkori okmánytár III. 108. lap).

Temesmegyében lévő Gyurewkerek nevű birtokról olvasunk az Anjonkori okmánytárban (III. 460. lap) 1338-ról, a hol (mons) Konkorhan hegy is fel van említve. Nogkerek (Nagykerék?) nevű métáról olvasunk 1381-ből (Anjonkori okmánytár III. 321. lap). Figyelemre méltónak tartom ezen kerek szót, mely számtalanszor s mindenféle nevekkal kapcsolatban fordul elő és bizonyára legkevésbbé sem jelent kereket; lehet, hogy ott alkalmaztatott általában, a hol a kerek vagy gömbölyü alakot akarták hangsúlyozni, de lehet egészen mást is jelentett, a mit nem vagyunk képesek megfejtteni.

Egy-két erdei fákra vonatkozó adatot kivéve, melyeket ha előkerülnek, még alább pótlólag iktathatok be, a sok fáradsággal gyűjtött csekély anyag ezzel ki volna meritve; de ezen fentebb közölt adatkákkal együttesen, az érdekesebbnek látszó dülő-, hegy-, egyszóval helyneveket is gyűjtöttem volt s mivel ezekben néha valóságos nyelvkincsek rejlenek, úgy vélekedtem, hogy ide csatolom; ha egyáltalán valahová, úgy legelőbb még ide illenék be. Néha a halastavak neveit is feljegyeztem, ha éppen nagyon találó, vagy eredeti névre

akadtam, de ezzel később azon oknál fogva hagytam fel, minthogy azok Ortvainak „Magyarország vizrajza“ czimű nagy munkájában úgy is megjelentek. — A pontos idézést ezuttal szem előtt tartottam volt, mivel ma napság annak hiánya a munka hitelét nagyon megingatja; azt mondják, a tekintélyek korszaka lejárt, de úgy látszik a szavahihető embereké is, s így, ha nem nyer a munka, az örökös kut-források idézése által, az olvasóra nézve, legalább alapossága nem vonható kétségbe.

(Vége köv.)

A törpe puszpángról, *Polygala Chamaebuxus* L.

Ez a magasabb hegyeken, havasi völgyekben lakos téli-zöld, sárga virágú apró cserje, mely leveléről a puszpánghoz (*Buxus sempervirens*), virágjáról pedig a *Colutea* hoz (*Anonymus flore Coluteae*, Clusius: Stirp. Pann. [1583.] p. 48.) hasonlítható, a magyar hazában elég ritkaság, noha innen már három száz év előtt ismeretes.

Hazánkban csak nyugaton, Sopronmegye déli részén és Vas megyében nő, a bánági termőhelyéhez némi kétség fér. Elég különös, hogy e másutt¹⁾ nem ritka növény a magyarországi Kárpátokon nem terem, Erdélyben csak néhol, a déli határhegylánczolatról említik.

A más hegrendszerhez tartozó Sopron- és Vas megyei hegyeken Clusius, hazánkban időző külföldi tudós találta, plurimis Pannoniae locis, uti supra Posonium²⁾, Sopronium et Zolonoeh (Clus. id. h. 49.) s idézett munkájában szépen le is rajzolta.

¹⁾ Horvátországban az Osterc hegyen, Rude mellett láttam.

²⁾ Endlicher és Neilreich szerint már nem nő itt.